

Коренева М. М.,

аспірант юридичного факультету
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ДО ПОНЯТТЯ РИЗИКУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРИМУСІ

Анотація. У статті аналізується поняття ризику, прикладне і теоретичне вивчення «ризиковості», основні завдання вивчення ризиків, адміністративний примус та місце ризику в ньому.

Ключові слова: ризик, юридичний ризик, адміністративний примус, ризиковість, теорія.

Постановка проблеми. У сучасному світі «підвищених небезпек існування» ризик виступає базовим поняттям соціального, правового та економічного управління. Залежно від об'єкта або суб'єкта впливу ризик може набувати структурної, системної або цільової спрямованості. Це пов'язано, насамперед, із великою кількістю сторін й аспектів життя сучасного суспільства. Розвиток систем управління та прискорення науково-технічного прогресу актуалізувало проблему ризиків у всіх сферах діяльності людини: науковій, економічній, соціальній, культурній тощо. Нині нагальною є потреба наголосити на підвищенні ролі ризиків у правовій сфері. Цей процес став результатом підвищення ролі права в сучасному суспільно-політичному житті держави. Поняття ризику стає в один ряд із такими категоріями, як «вибір», «майбутнє», «конфлікт», «розвиток», «протиріччя», «страх», «криза», «випадок», що визначає його як основний елемент діяльності людини та невід'ємним складником сучасного існування особи, держави та суспільства загалом.

Мета статті. Юридичний ризик – це діяння суб'єкта права в умовах невизначеності та неможливості повноцінного прогнозування результатів своїх дій, що може призвести до негативних наслідків для даного суб'єкта у вигляді завдання шкоди невинній (третій особі), що призведе до настання негативних юридичних наслідків у вигляді кримінальної, адміністративної або дисциплінарної відповідальності. Саме юридичний ризик виступає першочерговим елементом діяльності будь-яких органів виконавчої влади, посадових осіб [1].

Виклад основного матеріалу. Поняття ризику формулюється багатьма науками, в тому числі юриспруденцією. Узагальнюючий підхід до визначення цього поняття А.П. Альгіна визначає такі його основні аспекти: 1) ризик – це ймовірність настання негативних наслідків для об'єкта через діяння суб'єкта; 2) ризик – це загроза виникнення небезпеки через суб'єктивні або об'єктивні фактори, на які є обмежений вплив або такий вплив взагалі відсутній; 3) ризик – це небезпечна дія правомірного або неправомірного характеру в умовах обмеженості вибору та можливостей передбачення ймовірних наслідків настання. Із цих аспектів можна визначити дві основних властивості ризику, які є його основними характеристиками: ймовірність, тобто непередбачуваність результату дій певного суб'єкта щодо об'єкта; небезпека або загроза від дій, що мають цілеспрямований характер та передбачують їх виникнення [1].

Погоджуючись із А.П. Альгіним, можна визначити, що ризик – це частина життя в усіх його проявах і на будь-яких етапах, тому людина повинна рахуватися з цим фактором свого існування й вивчати як окрему суспільно-соціальну категорію [2].

Прикладне і теоретичне вивчення «ризиковості» стає основою для забезпечення отримання позитивного результату від діяльності людини не тільки в окремих галузях або країнах, а

й на глобальному рівні існування людства. Сучасна цивілізація на всіх рівнях (від держави до людини) та усіх галузях діяльності (від науки до культури) постає перед вибором шляхів подальшого розвитку. Кінцевий результат передбачити важко або неможливо, саме тому виникає прагнення максимально знизити можливості настання потенційно небезпечних ситуацій. Це й обумовлює підвищений інтерес до ризику як глобального складника людської діяльності. У цьому аспекті мають увазі як локальні соціальні ризики (на рівні окремих соціальних груп), так і глобальні (тобто ризики знищення людини результатами власної діяльності).

Основними завданнями вивчення ризиків є підвищення рівня захисту людей від негативних результатів діяльності. Різноманітність сфер активного буття людини породжує різноманітність ризиків. Чим більше сфер буття і діяльності, тим більше ризиків отримує людство.

Різноманітність думок щодо сутності ризику визначається великою кількістю підходів цього поняття і результатів його прояву в реальному часі. Ризик має багато визначень, які не тільки не збігаються, а іноді вступають у протиріччя один з одним. Це обумовлено недостатністю інформації щодо використання цього поняття при прийнятті рішень у повсякденному житті.

Основним завданням підрозділу є отримання узагальнюючого або універсального визначення ризику як феномену сучасного суспільства та визначити його роль у процесі існування цивілізації. Виконання цього завдання дасть можливість отримати визначення ризику в прикладному значенні незалежно від сфери застосування.

Визначаючи світове значення поняття «ризик», німецький соціолог Ульріх Бек зазначав, що «...разумение риска – не изобретение нового времени. Кто, как Колумб, пускался в путь, чтобы открывать новые страны и части света, тот мирился с неизбежностью риска. Но это был личный риск, а не глобальная угроза для всего человечества... Слово «риск» в те времена имело оттенок мужества, приключения, а не возможность самоуничтожения жизни на Земле» [3].

Проаналізуємо термін «ризик», відштовхуючись від того, що при використанні цього терміну його замінюють на інші, схожі за змістом, але різні за суттю поняття, такі, як «небезпека», «загроза», «криза», «можливість», «випадок». Це пов'язано з різними причинами, які можна розбити на такі групи:

– група об'єктивних причин пов'язана з різноманітністю використання терміна для різних подій, які не схожі за систематикою, причинно-наслідковими характеристиками та ймовірністю настання (наприклад, ризик використовується як в ядерній фізиці при практичному випробуванні результатів досліджень, так і при вильоті літака з одного аеропорту в інший);

– група суб'єктивних причин, тобто використання ризику в повсякденному житті людини як його невід'ємного складника (перехід траси в годину пік у місці, яке не передбачено правилами дорожнього руху; рух у переповненому метро, купівля лотерейного білету і т. п.). У цьому аспекті існують інтуїтивні трактування, які спираються на «життєвий досвід» та побутові умови застосування, наприклад, ризик як можливість вибору,

ризик як імовірність збитків, ризик як імовірність негативних наслідків прийнятого управлінського рішення, ризик як відповідальність, ризик як майбутня небезпека [4].

Результатом цього є різні варіації визначень поняття ризику для різних подій, але при цьому трактування кінцевої мети застосування терміну збігається. Концепції ризику мають різні джерела, оскільки він виступає частиною багатьох галузей і наук. У практичному застосуванні термін «ризик» стає необхідним при визначенні можливостей і варіацій отриманих результатів при здійсненні певних нестандартних дій.

З точки зору соціальної значущості, ризик розуміють як проблему настання негативних наслідків. При цьому джерелом виникнення ризику виступає соціум як група людей, яка займається певною діяльністю і намагається отримати певний результат від цієї діяльності. Ризик буде відображати значущість цієї діяльності та її результатів як для даної групи людей, так і суспільства в цілому.

Сьогодні відомо близько 1500 визначень терміну «ризик», що підтверджує думку про багатоманітність застосування цього терміну [5].

У сучасній науковій літературі існує думка про те, що слово «ризик» походить із Португалії. У португальській мові «risco» означає «прямовисна скеля». На думку В.А. Ойгензіхта, португальські мореплавці цим словом визначали небезпеку, яка загрожувала їх кораблям під час здійснення торгових рейдів уздовж берега [6].

В.П. Макаренко вважає, що слово «ризик» походить від латинського дієслова «gideo», що означає «не звертати увагу, ні в що не ставити, нехтувати» [7].

У словнику Даля «ризикувати – пускатися на невдачу, неправильну справу, відважитись, робити щось без правильних розрахунків, діяти сміливо, мати надію на щастя» [8]. Сучасний філософський словник визначає, що «ризик – це усвідомлення можливості небезпеки, сміливий, ініціативний вчинок, дія зі сподіванням на щастя, успіх, позитивний результат» [9].

У словнику С.І. Ожегова «ризик» визначається як «можливість небезпеки» чи «дія навмання в надії на успішний результат» [10].

Відомий радянський учений А.П. Альгін став одним із перших, хто вивчав проблематику ризиків як самодостатній комплекс для дослідження. З його праць можна взяти таке визначення ризику: «риск – это деятельность, совершаемая в надежде на удачный исход» або «риск – это деятельность, учитывающая вероятность достижения желаемого результата» [11].

В.А. Абчук у роботі «Теорія ризику в морській практиці» визначає ризик таким чином: «риск представляет собой образ действий в неясной, неопределенной обстановке» [12].

На початку ХХ ст. російський учений В.П. Макаренко звернувся до проблеми ризику в політичній сфері, зазначивши основну концепцію політичного ризику: «Риск – это единство обстоятельств и индивидуально-групповых предпочтений или критериев оценки ситуации, на основе которых принимается оперативное решение» [7].

На думку вітчизняного вченого-економіста М.С. Клапківа, ризик – це імовірність настання втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих майнових збитків унаслідок невизначеної (випадкової) події відносно майнових інтересів суб'єктів суспільства [13].

У сучасному науковому економічному просторі існують кілька основних визначень ризику. На думку С.М. Ілляшенка, ризик у загальному випадку слід розглядати як можливість або загрозу відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних [14]. Економіст І.Ю. Івченко пропонує галузеве трактування цього поняття і визначає, що ризик – це ймовір-

ність завдання збитків чи недоотримання доходів порівняно з прогнозованим варіантом [15].

У літературі можна знайти ще багато варіацій визначення терміну «ризик». Інтерпретація цього поняття залежатиме від сфери застосування або галузі дослідження, історичного періоду та суб'єктивних поглядів автора роботи, в якій використовується поняття «ризик».

При всій багатоманітності й різнобарвності терміну «ризик» можна виокремити низку рис, спільних для визначень багатьох науковців, а саме: ситуаційність, імовірність, невизначеність, альтернативність, випадковість, конкретність настання, результативність, статичність, особистісне (індивідуальне) спрямування та екстремальність.

Ризик – це невід'ємна частина людського життя. Він породжується невизначеністю та відсутністю достатньо повної інформації про подію чи явище, щодо якого приймається рішення, неможливістю прогнозування розвитку подій у подальшому. Ризик виникає лише тоді, коли рішення вибирається на альтернативному підґрунті (тобто має кілька можливих варіантів) і при цьому в суб'єкта, який приймає рішення, немає впевненості, що прийняте рішення буде найефективнішим або (що іноді важливіше) найбезпечнішим з усіх можливих варіантів.

Пропонуємо такий варіант визначення терміну «ризик» як базового поняття виду людської діяльності: ризик – це умова активної поведінки суб'єкта, спрямована на протидію ймовірності, випадковості та небезпечності в екстремальній ситуації вибору рішення, що призведуть у майбутньому до отримання певного очікуваного результату або результату, який суб'єкт не очікував, але який був можливим і відхилився від поставленої мети в умовах оточуючої небезпеки.

Фактично ризик можна представити як модель поведінки, в якій суб'єкт намагається зняти об'єктивну невизначеність із допомогою практичних дій за неможливості передбачення розвитку ситуації у майбутньому.

У кожній демократичній країні, якою є й Україна, існують інститути, з допомогою яких вона контролює виконання й дотримання чинного законодавства всіма учасниками правового процесу. Чинне місце серед таких інститутів посідає інститут правового примусу. Його наявність обумовлена неможливістю гарантування дотримання режиму законності та порядку в державі, спираючись лише на правову свідомість суб'єктів права. У науковій правничій літературі основною є думка, що порядок та право в соціумі кожної держави має зберігатися завдяки двом основним компонентам: правосвідомості (визнанням суб'єктами цього права) та примусу. Громадяни знають про невід'ємність своїх законних прав та імовірність настання відповідальності при невиконанні своїх обов'язків.

У сучасному праві України існує багато думок з приводу поняття «правовий примус», його місця і ролі в системі права держави. Надамо визначення цього поняття через призму питання ризиків, що розглядаються. Отже, під правовим примусом розуміють складну та багатобічну діяльність компетентних державних органів з охорони права від посягань у вигляді порушень у певних галузях. Основним змістом цієї діяльності є: а) нагляд за правомірністю поведінки учасників суспільних відносин; б) дослідження обставин діянь, в яких виявлені ознаки протиправності; в) розгляд справ про протиправні діяння, застосування юридичних санкцій та виконання адміністративних актів [16, с. 136].

Існує думка, що засоби адміністративного примусу слід розглядати через правові заборони, юридичні обмеження та систему санкцій або інших подібних категорій. Такий підхід дозволяє включити правовий примус до більш широкій категорії суспільного примусу.

На думку Ю.П. Битяка, державний примус реалізується через діяльність відповідних державних виконавчих органів влади, в системі яких центральне місце посідають правоохоронні органи загалом і ОВС зокрема [17, с. 165].

Правоохоронні органи – це такі державні органи і громадські організації, які своєю діяльністю на підставі закону і у відповідних формах покликані забезпечувати законність і правопорядок, захист прав й інтересів громадян, суспільства і держави, попереджувати, припиняти правопорушення, застосовувати державний примус або громадський вплив до осіб, які порушили законність і правопорядок [18, с. 7].

Адміністративний примус посідає головне місце серед заходів державного примусу, оскільки його основне завдання – протидія злочинності та профілактика протизаконної поведінки всіма суб'єктами права, оскільки необхідною умовою повноцінного життя суспільства є належний громадський порядок, тобто чітке і точне дотримання правил поведінки, встановлених для його членів і обов'язкових для виконання. Але у своїй діяльності держава не обмежується встановленням тільки обов'язків, а передбачає й систему юридичних гарантій, які мають забезпечувати їх здійснення. Серед гарантій певна роль належить заходам адміністративно-примусового впливу, які в найзагальнішому вигляді є засобами цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку людини з метою спонукання її до певної, визначеної в правових нормах, поведінки.

Ризик у примусі, в тому числі адміністративному, пов'язаний безпосередньо з ситуацією виникнення та межами припинення.

Існує багато понять і визначень адміністративного примусу, що пояснюється великою кількістю аспектів застосування цього поняття в юридичній літературі.

На думку Ю.П. Битяка, адміністративному виду примусу властиві певні риси, суть яких полягає, насамперед, в тому, що він використовується органами управління та їх посадовими особами і лише інколи – судами (суддями) та представниками окремих об'єднань громадян для забезпечення потрібної поведінки [17, с. 6].

Адміністративний примус має низку особливостей, які дозволяють відрізнити його від судового примусу. Це такі особливості:

– адміністративний примус використовується в державному управлінні для охорони суспільних відносин, що виникають у цій сфері державної діяльності;

– механізм правового регулювання адміністративного примусу передбачає підстави і порядок застосування відповідних примусових заходів;

– порядок застосування примусових заходів регулюється, як правило, нормами адміністративного права, що включають норми адміністративного законодавства або адміністративно-правові норми актів органів виконавчої влади;

– застосування адміністративного примусу – це результат реалізації державно-владних повноважень органів державного управління і лише у виключних, встановлених законодавством випадках такі засоби можуть застосовувати судді, користуючись чинними нормами права.

На думку В.К. Колпакова, під адміністративним примусом розуміють владне, здійснюване в односторонньому порядку і в передбачених правовими нормами випадках застосування від імені держави до суб'єктів правопорушень, по-перше, заходів попередження правопорушень, по-друге, запобіжних заходів щодо правопорушень, по-третє, заходів відповідальності за порушення нормативно-правових положень [19, с. 194].

Висновки. Виходячи із запропонованих визначень, зупинимось детальніше на ознаках адміністративного примусу.

Адміністративний примус, насамперед, є примусом правовим і здійснюється тільки на підставі чинного законодавства. Юридич-

ні норми регулюють, які заходи, за яких умов, в якому порядку та коли і ким можуть застосовуватися. Чітка правова регламентація застосування заходів адміністративного примусу необхідна для конкретизації та юридичної гарантії проголошених Конституцією принципів недоторкності особи, житла та особистої власності громадян. Будь-який примусовий захід слід розглядати як дозволене у виняткових випадках порушення прав особи, закріплених законом, уповноважені державою органи і посадові особи можуть обмежувати ці права тільки в межах закону.

Література:

1. Пендяга Г.Л. Юридичний ризик // Економіка, фінанси, право. – 2010. – № 4. – с. 34–37.
2. Альгин А.П. Новаторство, ініціатива, ризик / Альгин А.П. – М.: Знання, 1987. – 64 с.
3. Бек У. Общество риска на пути к новому модерну / Ульрих Бек. – М.: Прогресс-Традиция. – 2001. – 304 с.
4. Основи економічної безпеки (держава, регіон, підприємство, особа) / під ред. Е.А. Олейникова. – М., 1997. – С. 275.
5. Льюис Р.Д. Игры и решения / Льюис Р., Райфа Х. – М.: Знання, 1962. – 122 с.
6. Морзе Н.В. Основи інформаційно-комунікаційних технологій / Морзе Н.В. – К.: Вид. група ВНУ, 2006. – 298 с.
7. Ліпкан В.А. Управління системою національної безпеки України / Ліпкан В.А. – К.: КНТ, 2006. – 68 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека).
8. Даев В. Г. Основы теории прокурорского надзора / В.Г. Даев, М.А. Маршунов. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1990. – 136 с.
9. Сальников В.П. Безпека людини в системі правової культури: матеріали між нар. наук.-практ. конф. «Безпека людини і злочинність» // Держава і право. – 1995. – № 12. – С. 114.
10. Молдован В.В. Конституційне право: опорні конспекти: навч. посіб. / Молдован В.В., Мелашенко В.Ф. – К.: Юмана, 1996. – 272 с.
11. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / Альгин А.П. – М.: Мысль, 1989. – 187 с.
12. Абчук В.А. Теория риска в морской практике / Абчук В.А. – Л.: Лениздат, 1983. – 26 с.
13. Капиш В. Особенности економічної безпеки господарських систем // Закон і право. – 2002. – № 11. – С. 5.
14. Загальна теорія держави і права / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; за ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 320 с.
15. Загальний нагляд прокуратури: минуле, сучасне, майбутнє / [Л.С. Давиденко, Е.М. Суботін, О.С. Черв'якова, І.В. Марочкін] // Право України. – 1996. – № 10. – С. 23–26.
16. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник / Колпаков В. К., Кузьменко О. В. – К.: Юрінком, 2003. – 679 с.
17. Адміністративне право України: підручник / Битяк Ю.П., Дьяченко О.В., Гаращук В.М. та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком-Інтер, 2005. – 544 с.
18. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. / Тимченко С.М. – К.: Центр навч. літ., 2004. – 304 с.
19. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / Колпаков В.К. – К.: Юрінкомінтер, 1999. – 736 с.

Коренева М. М. К понятію риска в административном принуждении

Аннотация. В статье анализируется понятие риска, прикладное и теоретическое изучение «рискованности», основные задачи изучения рисков, административное принуждение и место риска в нем.

Ключевые слова: риск, юридический риск, административное принуждение, рискованность, теория.

Koreneva M. On the concept of risk in the administrative enforcement

Summary. This article analyzes the concept of risk, applied and theoretical study of the «riskiness», the main task of studying the risks, administrative enforcement, and a risk in it.

Key words: risk, legal risk, administrative enforcement, risk, theory.